

ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Гуйван П.Д.

*кандидат юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
Полтавський інститут бізнесу
Міжнародного науково-технічного університету
імені академіка Юрія Бугая*

Досить часто, як свідчить практика, національні суди не забезпечують право учасника процесу на отримання повного та обґрунтованого рішення у його справі. Між тим, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) наголошує, що право на доступ до суду включає в себе й право на ухвалення справедливого рішення по справі. Одним із елементів справедливого судочинства та верховенства закону є правова визначеність (legal certainty). Верховенство права передбачає, що дії органів влади мають обмежуватися заздалегідь встановленими та оголошеними правилами, які, зокрема, дають можливість передбачити примусові заходи, що будуть застосовані представниками влади в тій чи іншій ситуації. З урахуванням такого підходу особа може впевнено планувати свої дії [1, с. 90].

У наукових працях даний принцип оцінюється по-різному. Окремі дослідники взагалі не визнають означених вище правових засад. Ці науковці вказують на відсутність підстав для визнання принципами права не лише ідеї «правової визначеності», а і більш загальної ідеї «верховенства права», бо вони, якщо і існують реально, то лише у межах потенції плідної наукової концепції [2, с. 46]. Але все ж більшість вчених займає протилежну позицію, оцінюючи правову визначеність як іманентну складову принципу верховенства права. При цьому деякі з них сприймають дане явище дуже завузько, як вимоги до змісту нормативного акту та його однозначного застосування в процесі. Та, попри намагання цих вчених оцінювати коментований принцип у звуженому форматі – тільки у його процесуальному значенні [3, с. 52-53], більшість науковців одностайні в тому, що правова визначеність як юридичний принцип має декілька взаємопов'язаних аспектів, що забезпечує його загальноправовий характер [4, с. 9]. Зокрема, наголошується, що правова визначеність є еkleктичним поняттям, яке об'єднує найрізноманітніші вимоги до якості закону та правозастосовної практики [5, с. 14-16].

Предметом дослідження в цій роботі є сукупність міжнародних та українських правових актів, судових рішень, що забезпечують належне застосування національними правозастосовними органами принципу правової визначеності при розгляді конкретних справ.

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних визначає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. Як

бачимо, в цивільно-правовій сфері юридична конфігурація даного правила до ключових відносить такі елементи права на судовий захист, як справедливість судочинства, законність правозастосовного органу, своєчасний розгляд справи, право на незалежний і безсторонній суд, публічність процесу. Разом з тим, європейські інституції приділяють серйозну увагу практичному застосуванню правила про правову визначеність при здійсненні правосуддя. Так, Європейська Комісія за демократію через право (Венеційська Комісія) у Доповіді щодо верховенства права зазначила, що однією з складових верховенства права є правова визначеність: вона вимагає, щоб юридичні норми були чіткими і точними та спрямованими на забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишались передбачуваними [6, п. 46].

Про те, що принцип правової визначеності є невід'ємним, внутрішньо притаманним елементом верховенства права неодноразово наголошував ЄСПЛ у своїх рішеннях, у тому числі і проти України. Визначеність при здійсненні правосуддя потребує однозначності правозастосування. Це, в свою чергу, вимагає забезпечення системності та послідовності у діяльності національних судів, адекватному адаптуванні останніми правових приписів до конкретних суспільних відносин, що виникають та розвиваються в державі. Відтак, суперечливе та неоднакове застосування і тлумачення норм національного права, яке часто здійснюється українськими судами, викликає занепокоєння Європейського Суду та, за позицією останнього, є неприпустимим [7, п. 79].

Отже, правова визначеність є однією з умов ефективної дії принципу верховенства права, а забезпечення реалізації вимог принципу правової визначеності у його широкому розумінні є запорукою не лише ефективної реалізації та захисту прав людини, а й значного вдосконалення механізму держави. При цьому тлумачення правової визначеності у нашій юридичній науці значною мірою співпадає з уявленнями про його зміст зарубіжних судових установ та правознавців [8, с. 45-46]. В юридичній літературі воно, переважно, визначається як правовий вплив на суспільні відносини, що структурно включають в себе дві основні стадії: створення оптимальних правових приписів та їхню безпосередню реалізацію [9, с. 212-213]. Таким чином, вимоги, до нормативних актів, які впливають з принципу правової визначеності, стосуються не лише правотворчості, а проявляються також на етапі правозастосування. Інакше кажучи, ці вимоги стосуються: визначеності законодавства, визначеності повноважень та визначеності судових рішень. Основною при цьому є вимога чіткого формулювання правової норми. Як вказує ЄСПЛ у своєму рішенні у справі «Ольссон проти Швеції», норма національного закону не може розглядатися як «право», якщо її не сформульовано з достатньою точністю так, щоб громадянин мав змогу, якщо потрібно, з відповідними рекомендаціями, до певної міри передбачити наслідки, що її може потягнути за собою вчинена дія» [10, п. 61].

В цьому контексті однією з вимог, які застосовують європейські правові інституції до національного правосуддя, є забезпечення адаптації поведінки конкретного суб'єкта до нормативних умов правової дійсності, захисту його від свавільного втручання з боку держави, впевненості у своєму правовому

становищі. Вони входять із змісту поняття правової визначеності, що забезпечує можливість особи впевнено планувати свої дії. Для цього правові норми повинні бути чіткими та спрямованими на гарантування прогнозованості ситуацій, які виникають у тих чи інших правовідносинах, що опосередковуються правом.

Таким чином, принцип правової визначеності найбільше вивчений як сукупність вимог до організації та функціонування правової системи з метою забезпечення перш за все стабільного правового становища індивіда шляхом вдосконалення процесів правотворчості та правозастосування. Разом з тим, зміст принципу правової визначеності не обмежується вимогами до нормативно-правових актів. У юридичній науці він переважно розглядається у більш широкому аспекті і охоплює такі прояви, як непорушність і нескасовуваність набутих законних прав (*vested rights*); законність очікування (*legitimate expectations*) – право особи у своїх діях розраховувати на сталість існуючого законодавства, а відтак – незворотність закону й неможливість застосування закону до особи, яка не могла знати про його існування (*non-retroactivity*) [11, с. 128–129]. Саме через вказані елементи досліджуваного наразі принципу проявляється значення темпоральних чинників закріплення реального змісту правової визначеності. Так, окремі процедурні вимоги стосуються обов'язкового оприлюднення нормативно-правових актів, заборони їхньої зворотної дії, послідовності правотворчості, забезпечення достатнього часу для змін у системі правовідносин, у разі зміни закону чи прийняттям нового, розумної стабільності права. В даному сенсі термін «стабільність» означає «стійкість, сталість, незмінність».

Стабільність правотворення та правозастосування окремі дослідники пов'язують з правилом про передбачуваність права в конкретній ситуації. До нього включаються наступні положення темпорального змісту: відсутність зворотної сили акта (неможливість застосування акта до ситуацій, які виникли до набрання ним чинності); нечинність акта, який не був належним чином опублікований; виправдані очікування, що передбачає можливість внесення змін до правових актів після попереднього оповіщення тих, кому нові правила адресовані; ясність і зрозумілість права для тих, кого воно стосується; право давності, відповідно до якого не можна вимагати визнання правового акта незаконним або вимагати виконання якихось зобов'язань, коли минуло багато часу після набрання ними чинності [12, с. 60]. Інші науковці також наголошують на застосуванні часових критеріїв при реалізації принципу правової визначеності. Вони поділяють даний принцип на два субпринципи: 1) неможливість зворотної дії законодавства, окрім випадків, коли законодавчі цілі не можуть бути досягнуті іншим чином, за умови, що дотримано принципу захисту легітимних очікувань; 2) захист легітимних очікувань, при цьому очікування визнається легітимним, якщо вони є розумними, тобто відповідають реальним сподіванням «обережної людини» [13, с. 42]. Європейські правові інституції (Суд Європейського Союзу) у своїй практиці також неодноразово підкреслюють важливість положення про законне очікування в сенсі принципу правової визначеності (справа *A. Racke GmbH & Co. v Hauptzollamt Mainz*.

(1979). Отже, принцип законних очікувань є складовою частиною принципу правової визначеності. Він полягає у тому, що, коли особа переконана у досягненні запланованого результату, діючи згідно з нормами права, має бути гарантований захист цих очікувань.

З проведеного дослідження можемо зробити певні висновки. Правова визначеність постає все більш вагомим та значимим фактором правотворчого та правозастосовного процесів. Числені рішення Європейського суду з прав людини проти України, у яких є пряма вказівка на недотримання державою вказаного принципу, дозволяють кваліфікувати коментовану правову ідею як фундаментальне та самостійне явище.

Література:

1. Хайек Ф.А. фон. Право, законодательство и свобода: Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики [Текст] / Ф.А. фон Хайек ; пер. с англ. – М. : ИРИСЭН. – 2006. – 644 с.

2. Сидоренко М.В. Правовая определенность как фундаментальная общеправовая идея: понятие, сущность и назначение [Текст] / М.В. Сидоренко // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия Право – 2016. – Том 16. – № 3. – С. 45-51.

3. Алексеева Т.М. Правовая определенность судебных решений в уголовном судопроизводстве: понятие, значение и пределы: монография. [Текст] / Т.М. Алексеева – М.: Юрлитинформ, 2016. – 208 с.

4. Поляков С.Б., Значение принципа правовой определенности в постановлениях Европейского суда по правам человека [Текст] / С.Б. Поляков., А.И. Сидоренко // Адвокат. – 2014. – № 7. – С. 5-10.

5. Пресняков, М. В. Правовая определенность и определенность прав в современном конституционно-правовом дискурсе [Текст] / М. В. Пресняков // Гражданин и право. – 2014. – № 4. – С. 3-16.

6. Доповідь № 512/2009 Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) «Верховенство права», Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року), [Електронний ресурс] Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-ukr)

7. Рішення ЄСПЛ від 25 липня 2002 року у справі «Совтрансавто-Холдинг» проти України» (Sovtransavto Holding v. Ukraine), (заява № 48553/99). [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_043

8. Опришко В. Ф. Право Європейського Союзу. Загальна частина: [підруч.] [Текст] / В. Ф. Опришко, А. В. Омельченко, А. С. Фастовець. – К. : КНЕУ, 2002. – 458 с.

9. Теория государства и права [Текст] / под ред. В. К. Бабаева. – М. : Юрист, 2003. – 592 с.

10. Рішення ЄСПЛ від 24 березня 1988 року у справі «Ольссон проти Швеції» (“OLSSON v. SWEDEN”, заява № 10465/83. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.univie.ac.at/bimtor/.../ecthr_1988_olsson_vs_sweden...

11. Магрело М. Концепт «законних очікувань» і принцип юридичної визначеності: причинно-наслідковий чи симбіотичний зв'язок? [Текст] / М. Магрело // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2013. – № 3. – С. 127–135.

12. Бондарь, Н. С. Правовая определенность – универсальный принцип конституционного нормоконтроля [Текст] / Н. С. Бондарь // Конституционное и муниципальное право. – 2011. – № 11. – С. 4-10.

13. Право Європейського Союзу : підруч. [Текст] / за ред. В. І. Муравйова. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 704 с.

14. Право Європейського Союзу : навч. посіб. [Текст] / за ред. Р. А. Петрова. – К. : Істина, 2011. – 376 с.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОФІЦІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ КНР ЩОДО ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ МІЖНАРОДНОГО МОРСЬКОГО ПРАВА

Данильченко О.С.

студентка I курсу магістратури спеціальності «міжнародне право»

Інститут міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Конкретним проявом процесу трансформації глобальної архітекτονіки міжнародних відносин, зокрема зміни ролі Китаю у сучасному світі, є активізація морської діяльності КНР. Концепція Великого морського шовкового шляху з новою хвилею інвестицій у портову інфраструктуру, підготовка своєї арктичної стратегії з посиленням інтересом до «наукової дипломатії», активне використання Північного морського шляху, стратегія «перлинової нитки», інтенсивний розвиток прісноводної та морської аквакультури, розробка заходів, спрямованих на утвердження прав КНР на спірні території у Південно-китайському та Східно-китайському морях, виникнення «патрульної дипломатії», участь в діяльності міжнародного співтовариства з освоєння та використання ресурсів морського дна – далеко не повний перелік проектів КНР, які підтверджують, що морська сфера займає важливе місце в процесі геополітичної трансформації держави. У цьому відношенні вважаємо за необхідне розглянути офіційну позицію КНР щодо деяких основних начал сучасного міжнародного морського права, пильна увага до проблем якого з боку Китаю несподівано виникла з 70-х рр. XX ст.

Міжнародно-правова думка стародавнього та середньовічного Китаю обмежилася загальними даними про перші китайські кораблі біля берегів Індії, описами морських експедицій Чжан Цяня, якому вдалося зав'язати важливі торговельні зв'язки з багатьма країнами, маючи з собою у складі посольства понад 100 осіб, відомостями про започаткування Великого шовкового шляху [1, с. 36], а також про становлення морських кордонів Китаю. Уявлення